

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 008:379.85:323.1(477)''18''

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5218-4812>

Берест П. М.

ГЕНЕЗА ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ ЯК КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ САМОІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ В ХІХ СТОЛІТТІ

Стаття присвячена аналізу основних культурологічних чинників виникнення туристичних дестинацій в Центральній Україні протягом ХІХ століття. Здійснюється спроба відслідкувати суспільний розвиток в контексті зародження туристичної активності. Описуються культурні процеси, що вплинули як на збереження ідентичності українців, що перебували під чужоземним правлінням, так й на генезу туристичних дестинацій в цьому регіоні. Підкреслюється важливість всебічного, ґрунтовного наукового дослідження даної тематики. Досліджуючи генезу туристичних дестинацій автор звертає увагу на важливість всебічних міждисциплінарних досліджень, спрямованих не лише на ретроспективу даного питання та процесу збереження самоідентичності українців в ХІХ століття, але й на захист культурних цінностей, пам'яток, історичної пам'яті та ідентичності народу в новітній період існування Української держави.

Методологія роботи базується на використанні загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема: аналізу, синтезу, генетичного, культурологічного та інших. Застосовується також системний аналіз культурологічних складових відповідного періоду та регіону з метою виявлення тих соціокультурних процесів, що відповідають тематиці дослідження.

Робиться висновок, що питання ідентичності тісно пов'язані з вивченням та охороною історико-культурних пам'яток, розвитком та популяризацією в країні і закордоном матеріальних та духовних скарбів культури, що одночасно є також привабливими туристичними дестинаціями для відвідувачів з усього світу. Цей дослідницький підхід в сфері становлення, розвитку культури і туризму може стати основою для нових фахових праць та корисним підґрунтям для перспективних рішень і комплексних заходів відповідних державних органів та установ.

Ключові слова: туристичні дестинації, ідентичність, культурологія туризму, культурна спадщина, історія туризму, Центральна Україна.

DOI 10.34079/2226-2849-2022-12-23-16-27

Постановка проблеми у культурологічному та загальнонауковому вимірі пов'язана з тими подіями, які переживає наша держава в 2022 році та тими процесами, що відбувались в Центральній Україні протягом всього ХІХ століття. Ці терени, з давніх часів, багаті сакральними, архітектурними, культурними пам'ятками, що з розвитком сучасної цивілізації стали всесвітньовідомими туристичними дестинаціями. Аналіз соціокультурних процесів доводить, що туризм є не лише прибутковою галуззю економіки чи сферою конкурентної боротьби, але й вагомим культурологічним чинником. Численні туристичні маршрути та привабливі для відвідувачів туристичні дестинації, що успішно діяли останні десятиріччя, беруть свої витоки та сформувались

на етапі зародження туризму протягом всього XIX століття.

З іншого боку, в той період відбувались доленосні процеси постання та розвитку новітньої української науки, літератури, культури. Точилась активна боротьба за збереження самоідентифікації й самого існування української нації, її традицій та мови. Як в XIX столітті, так і зараз, кардинальне значення для подальшого культурного розвитку України мають усвідомлення й збереження власних джерел, історії, культури, розуміння свого місця в світі. Генеза туристичних дестинацій в Центральній Україні в XIX столітті, що відбувалась паралельно з політичними, науковими, культурними та іншими процесами, як один з чинників збереження самоідентичності українців в ту добу, їх всебічне вивчення і дослідження є нагальною й актуальною тематикою та інструментарієм для вирішення сучасних викликів, що постають перед нашим суспільством та науковою спільнотою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відстеження та моніторинг українських й іноземних наукових видань засвідчує, що усталеного загальноприйнятого підходу до вивчення генез виникнення туристичних дестинацій в Україні та світі нема. За останні роки різноманітні дослідження з даної тематики проводилися вченими в багатьох наукових галузях: економічної, культурологічної, історичної, туризмознавчої та інших. В своїх працях науковці розглядають широкий спектр питань, що стосуються великої кількості аспектів генези туристичних дестинацій у різних регіонах, територіях або країнах.

Зокрема, питання формування й функціонування туристичних дестинацій, їх теоретико-методологічний аналіз, передумови і процеси розвитку туризму досліджуються в працях зарубіжних та українських авторів: В. Альтгоф, О. Бахар, Т. Бігер, А. Вучетич, Р. Говерз, І. Зулкіфлі, Н. і М. Козак, Е. Кохен, Г. Річардс, Й. Следзінська, Е. Спіряєвас і Т. Студзенецький, С. Хадсон, К. Хейвуд, Д. Басюк, Л. Бойко, В. Брич, Т. Бут, Г. Вишнеvsька, С. Гаврилюк, Г. Гарбар, Д. Гурова, Ю. Дивинська, В. Кравців, В. Кифяк, І. Крупа, Б. Опря, С. Тимчук, Т. Ткаченко, Л. Устименко, О. Шершньова, Л. Юрчишина, Т. Юрашек, С. Ярьоменко й багатьох інших.

Дослідженню соціокультурного явища туризму з точки зору культурологічних студій та його взаємозв'язків з іншими соціальними і культурними процесами присвячені публікації наступних вчених: А. Ачмиз, З. Бауман, Л. Божко, Г. Гарбар, Н. Грабурн, А. Данелюк, С. Дичковський, Дж. Джафарі, Т. Князева, В. Любарець, Д. Маккенел, М. Мельничук, К. Мінка, С. Панченко, Д. Пірс, С. Пилипенко, В. Сіверс, С. Соляник, М. Шевчук, Дж. Уррі та інших.

Актуальним питанням розвитку туристичних дестинацій на Вінниччині присвячена стаття Д. Цесьціва (Цесьців, 2020), в якій, зокрема, розглядаються передумови для інтенсивного розвитку внутрішнього та зовнішнього туризму та відзначається важливість наявності та збереження історико-культурного потенціалу регіону. О. Кифяк у своїй монографії досліджує питання формування туристичних дестинацій в західному регіоні України (Кифяк, 2021). В роботі, серед іншого, визначені базові теорії формування туристичних дестинацій та систематизовані теоретичні концепції, які розглядають виникнення й діяльність туристичних дестинацій як ключові основи розвитку туризму і соціально-економічного розвитку відповідних місцевостей.

Різнорманітним питанням становлення й розвитку туризму та туристичних дестинацій в Центральній Україні (Київщина, Черкащина) присвячені напрацювання наступних науковців: С. Беляєва, М. Бутко, О. Васильок, І. Герман, А. Доценко, В. Дульська, Н. Корнілова, А. Кошель, А. Кушнір, Г. Мартинова, А. Полтавець та інші.

В той же час, не можна не зазначити, що проблематиці витоків й генези туристичних дестинацій, не тільки розташованих в Центральній Україні, але й загалом в нашій державі, вчені не приділяють достатньої уваги. В свою чергу, подібний стан речей впливає негативно як на рівень досліджень в цьому напрямку, так й на стан і якість розвитку туристичної галузі в цілому. Серед іншого, це й стало спонукою для написання даної статті.

Мета публікації – дослідити основні історико-культурологічні фактори, що сприяли генезі та виникненню туристичних дестинацій; спираючись на здійснений аналіз, розглянути культурологічні передумови зародження туризму в Центральній Україні протягом ХІХ століття; означити етап та започаткувати цілеспрямоване дослідження генези туристичних дестинацій, як одну з важливих складових соціокультурного процесу та чинників збереження самоідентичності українців.

Методологія наукового дослідження ґрунтується на застосуванні міждисциплінарних підходів, загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема методу аналізу, синтезу, генетичного, аксіологічного, історичного, культурологічного, порівняльного. Також використовується системний аналіз культурологічних складових відповідного періоду та регіону, що дає змогу проаналізувати багатовимірність внутрішніх і зовнішніх соціокультурних взаємовідносин з метою виявлення тих, що корелюються з тематикою поточною праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливою передумовою перетворення окремих історико-культурних пам'яток, архітектурних споруд, музеїв, пам'ятників, населених пунктів на туристичні дестинації є не лише їх матеріальна цінність, але й духовна складова, визнання їх значення для групи людей чи всього суспільства, спроможності усвідомити ту ідею й її вплив, що уособлює відповідний об'єкт культурної спадщини.

В офіційному довіднику термінів Всесвітньої Туристичної Організації (UNWTO) туристична дестинація визначається як головна мета мандрівки, основний пункт призначення туристичної подорожі, що є центральним для прийняття рішення щодо поїздки й головним місцем для відвідування. Також, відповідно до визначення, ухваленого Генеральною Асамблеєю UNWTO, на її 22-й сесії – культурний туризм означається як тип туристичної діяльності, в якій суттєвою мотивацією відвідувача є пізнання, відкриття, досвід сприйняття матеріальних і нематеріальних культурних пам'яток/об'єктів/явищ у відповідній туристичній дестинації. Це можуть бути матеріальні, інтелектуальні, духовні та емоційні пам'ятки/продукти, інші твори суспільного надбання, що охоплюють мистецтво, архітектуру, історичну та культурну спадщину, кулінарну спадщину, літературу, музику, творчі галузі та живу культуру з їх стилем життя, ціннісною системою, віруваннями та традиціями, що представлені в даній туристичній дестинації (The World Tourism Organization UNWTO, 2017).

В той же час, як серед світових, так й серед українських науковців, поки що, немає сталого, загальноприйнятого визначення терміну туристична дестинація. Наразі в законодавстві України та інших нормативних документах це поняття не є виписане. В постановах Європейського парламенту мовиться, що туризм є діяльність відвідувачів з метою здійснити подорож до основного пункту призначення (туристичної дестинації) за межами їх звичайного середовища перебування, терміном менш ніж на рік, для будь-яких основних цілей, включаючи бізнес, дозвілля чи іншу особисту мету, крім як бути працевлаштованим у місці відвідування. Крім того, Європейська Комісія приймає відповідні рішення задля сталого управління туристичними дестинаціями, захисту спадщини туристичних дестинацій, та започатковує різноманітні проекти та ініціативи

для надання підтримки з метою розвитку туризму (Juul, 2015).

Грунтовний аналіз становлення, структури та синтезу туристичних дестинацій робить Д.Г. Пірс. Автор пропонує системний, всеохоплюючий підхід до дослідження туристичних дестинацій як на загальнонаціональному, так і на місцевому рівні. Також науковець вважає, що туристичні дестинації є ключовою ознакою розвитку туризму. В результаті всестороннього, комплексного підходу, за допомогою різних суміжних дисциплін, автор подає своє розуміння туристичних дестинацій, їх структури, функцій, організацію, особливості менеджменту, тощо (Pearce, 2021).

С. Малаеску досліджує розвиток туристичних дестинацій в контексті збереження об'єктів спадщини та розвитку культурного туризму. Авторка підкреслює важливість і взаємозв'язок самоідентичності й національної ідентичності відвідувачів та їх лояльності до тих чи інших туристичних дестинацій. Крім того, рівень емоційної лояльності туристів, на пряму залежить від ідентифікації ними туристичних дестинацій, як пов'язаних з їх особистою або іншою ідентифікацією (Mălaescu, 2022).

В колективній монографії «Управління туристичними дестинаціями» (Kozak and Kozak, 2019) низка науковців роблять огляд сучасного стану досліджень в цій галузі, обговорюють модерні теоретичні та методологічні підходи до менеджменту та маркетингу туристичних дестинацій, описують практичні кейси як у міських, так і в сільських місцевостях з усієї Європи та за її межами. Крім того, в книзі розглядаються ключові питання сталого розвитку та ефективного управління туристичними дестинаціями. Досліджуються різноманітні фактори та їх впливи на розвиток туризму, зокрема студіюється співпраця академічної спільноти та туристичної індустрії й зауважується про практичні наслідки такої співпраці.

Тим не менш, варто підкреслити, що теоретичне вивчення процесів генези туристичних дестинацій, з використанням наукових підходів та принципів, знаходиться ще на недостатньо пропрацьованому рівні. Комплексне дослідження цієї проблематики можливе за умови студіювання різноманітних джерел з цієї тематики та залучення фахівців з історії, археології, соціології, культурології та інших суміжних галузей.

Також відзначимо, що в цій праці під формулюванням Центральна Україна розуміється умовна культурна, історична територія, що включає сучасні адміністративні Київську й Черкаську області, які від часів заснування Києва та розвитку Великого князівства Київського (Київської Русі) зберігали своєрідну культурну спільність та переживали взаємопов'язані хронологічні процеси свого існування. Тому пропонується ці терени Середнього Подніпров'я (Київська і Черкаська області), де сформована велика кількість нинішніх туристичних дестинацій: археологічних пам'ятників, культурних пам'яток, парків, музеїв тощо й вважати об'єктом даного дослідження.

Хоча все XIX століття ці території перебували під гнітом Російської імперії, вони зуміли зберегти свою ідентичність та пам'ять про власну історію й походження. Ілюстрацією цього твердження є існування й діяльність на початку XIX століття в Києві козацької муніципальної варти Золота Хоругва. Незважаючи на ліквідацію 1764 року Козацької держави (Гетьманщини), знищення Запорізької Січі і губернської реформи 1775 року, Київщина та Черкащина ще довго плекали свої козацькі традиції. Так, в другій половині XVIII – на початку XIX століття до Золотої Хоругви входило близько двох тисяч добровольців, делегованих Київським міськими цехами. 1797 року, коли своєї спеціальною грамотою цар Павло I повернув Києву Магдебурзьке право, було влаштовано велелюдний парад Золотої Хоругви та урочисті святкування з салютом з такої нагоди. Кожного року, на всі великі свята, аж до ліквідації самоврядування в Києві 1834 року відбувались схожі багатотисячні дійства. Згадавши

про це, зауважимо що з таких фактів випливає один з чинників збереження самоідентичності та передумов генези туристичних дестинацій того часу. Адже, під патронатом Київського магістрату та за активної участі міської добровольчої козацької варти Золота Хоругва відбувались всі урочисті святкові заходи, паради, ярмарки, зустрічі офіційних урядових та іноземних делегацій. Найактивнішу участь Київське козацьке формування брало в святкуваннях Різдва, Водохреща, Маковія (яке до середини XIX століття також було днем Хрещення Київської Русі) та дня покровителя Києва Архистратига Михайла (Котляр та ін., 2000). Всі ці атракції слугували збереженню давніх традицій. На них не лише сходились тисячі киян, але й спеціально приїздили гості з навколишніх та віддалених місцевостей. Внаслідок цього, можемо стверджувати, що всі ці заходи, куди спеціально прибували тисячі гостей, є прообразами сучасного подієвого туризму.

Ще одним велелюдним зібранням, на яке з'їжджались відвідувачі з усієї України та з інших земель, був Київський Контрактовий ярмарок. Майже все XIX століття на Різдвяні свята сюди прибували шляхтичі, купці, поміщики, торговці тощо. Щорічно ярмарок збирав до 10-15 тисяч зацікавлених осіб, серед яких були й закордонні гості, купці та посли. В окремі роки до 130 іноземних мандрівників одночасно відвідували Київський ярмарок (Лапуста, 1998).

Поряд з цим, окрім святкових заходів, парадів та ярмарків, ще однією атракцією, що приваблювала багатьох подорожуючих ставали різноманітні бали. Ці розваги української знаті користувались популярністю протягом усього XIX сторіччя. Багатолюдні бали в селі Мойсівці (на Черкащині в маєтку княгиня Т. Волховської), в палацових комплексах «Олександрія», «Софіївка», які пізніше перетворились у відомі туристичні дестинації, та в інших осідках української шляхти, були тим, висловлюючись сучасним терміном "туристичним магнітом", на який приїздили гості з ближніх та віддалених місць. Отримавши широке розповсюдження на території Наддніпрянщини, бальна культура інтегрувала у вищі верстви та серед інтелігенції не лише європейську культуру дозвілля, але й зберігала і відтворювала українські традиції. В панських маєтках не лише Центральної України, але й Чернігівської, Харківської, Одеської та інших губерній, окрім полонезів та вальсів, звучали й танцювались також українські горлиця, козачок, метелиця та інші народні мелодії (Єфанова та Бакало, 2018). У такий спосіб ми розглянули низку культурологічних складових зародження туризму й генези туристичних дестинацій – святкові заходи, паради, ярмарки, бали, що відігравали значну роль як об'єкти подієвого туризму та чинники, що дозволяли українству зберігати свою національну пам'ять та самоідентичність.

Безумовно, всі ці заходи, особливо коли відбувались в Києві чи інших великих містах, потребували наявності значної кількості місць для належного розміщення, харчування такого числа гостей. Маючи багатовікові традиції чи не основного релігійного паломницького центру Східної Європи, Київ став, вже на початку XIX століття, одним з перших міст України (під Російською імперією) де успішно розвивалась готельна справа, що також сприяло формуванню туристичних активностей в цьому регіоні. Давнє стольне місто, багате святими соборами та монастирями, що були предтечами відомих нині туристичних дестинацій, протягом XIX століття було центром зароджуваного туристського тяжіння не лише богомільних паломників, але й інших зацікавлених осіб, що хотіли ознайомитись з цими скарби культури й архітектури.

Також, з високою вірогідністю, можна стверджувати, що існувало в той час в Києві явище, яке сьогодні ми називаємо освітнім туризмом. Адже ще до 1817 року

успішно діяла Києво-Могилянська академія, що приймала спудеїв з усіх усюд. А з відкриттям 1834 року Київського університету освітнє і наукове життя міста значно поживавлюється. Завдяки зусиллям цілої плеяди видатних вчених академії та університету здійснюються ґрунтовні систематичні наукові дослідження українських старожитностей, історії, археології, архітектури та культури. Як наслідок відкриваються нові музеї, тематичні кабінети при факультетах, ботанічні сади, що зацікавлюють не лише студентів, але й киян та гостей міста. Про популярність київських музеїв свідчить й той факт, що 1869 року були видані спеціальні "Правила для відвідування публікою навчально-допоміжних установ Університету св. Володимира ", де зазначались дні й години можливого їх відвідування та вимагалася обов'язкова присутність в кожній з кімнат одного служителя. Київські музеї були серед найчисельніших місць зібрань мешканців міста. Вони були не лише доступні для широкого загалу, але й виконували навчальну та просвітницьку функції (Самойленко, 2016).

Не можна не згадати, що саме професор Київської академії М. Берлинський написав «Історію міста Києва» та став першим археологом, що до 1820-х років систематично робив розкопки, зокрема Золотих Воріт, Десятинної церкви та інших столичних пам'яток, що також зараза є відомими туристичними магнітами. А першими центрально-українськими туристичними путівниками небезпідставно вважаються видання М. Берлинського «Короткий опис Києва» 1820 року та М. Закревського «Опис Києва» 1858 року.

Покажемо є те, що окрім наукової та популярної літератури про визначні місця й мандрівки, поширеними стають й видові фотографії Києва та інших живописних локацій, що також сприяло зацікавленості тогочасного суспільства до подорожей та їх відвідань. Вже наприкінці 1850-х років видові листівки стають дуже високої якості (як на той час) й їх виробництво було поставлено на комерційну основу. Вони розходились великими накладками, що безумовно сприяло збереженню історичної пам'яті народу та поширенню знань про українську культурну та історичну спадщину. Бо виконані на якісному папері, вони друкувались з різноманітними сюжетами, серед яких були: Андріївська церква, Золоті ворота, Миський театр, види вулиці Хрещатик, Києво-Печерська Лаври, пам'ятники князю Володимиру, гетьману Б. Хмельницькому та багато інших (Погонець, 2010). Лише різноманітних сюжетів з видами Києва, за різними підрахунками, видавалось, до початку ХХ століття, близько 4 тисяч. Випуск та масове розповсюдження подібних листівок безперечно сприяв підвищенню туристської привабливості зображених на них місцевостей.

Проте, звісно, найбільший вплив для виникнення масового туризму справило, в середині ХІХ століття в Центральній Україні, покращення транспортного сполучення та активний розвиток залізничних шляхів й річкового пароплавства. Вже до кінця ХІХ основні міста Центральної України були пов'язані з півднем, сходом та північчю повноцінною розвиненою мережею залізничних та річкових шляхів, що значно спростило подорожі для мандрівників. А це, в свою чергу, призвело до відкриття нових пансіонатів, санаторіїв та виникнення цілих курортних містечок. Вигідне географічне становище Києва, що здавна знаходився на перетині основних торгових шляхів, тепер посилилось ще й побудовою транспортних магістралей, які значно сприяли збільшенню кількості нових гостей, що прибували відвідати пам'ятки найдавнішої української історії, різноманітні архітектурні шедеври міста та меморіальні місця.

В цьому контексті важливим є те, що не лише мова народу, протягом всієї історії людства, була інструментом пізнання світу, формування та передачі знання й свідомості людини, а також й мова архітектури, мова культурних пам'яток та народних

традицій є таким самим інструментом. Вони не лише слугують для передачі здобутків попередніх поколінь, але й творять певну енергію, що рухає самі народи й впливає на їх майбутнє. Таким чином сукупна сила мови, історії, культурної спадщини сприяє формуванню свідомості людини як складової суспільства, частини свого народу. А на базі цього формується фізична картини світу і самосвідомість людини і соціуму (Сіверс, 2017).

Роздумуючи над цими питаннями усвідомлення людиною самої себе, самоідентифікації – цілком логічно припустити, що це й є шлях, який дозволяє людині відбутися, а не залишитись просто потенційною можливістю (Овчарук, 2015).

Туристичні дестинації, пов'язані з ними галузі та сфери діяльності: торгівля, логістика, готелі, підприємства харчування, туристичні гідни тощо – утворюють культурний, рекреаційний, освітній, історичних, подієвий, простори або інформаційні поля (Вишневіська та Крупа, 2019). У відповідності з цим, збереження історико-культурних пам'яток, розвиток та успішне функціонування туристичних дестинацій являють собою важливу складову самоідентифікації людини та формування самоідентичності народу. В той же час, маємо таку ситуацію, що на практиці пам'ятко-охоронна діяльність, часто обмежується лише формальними діями чи внесенням того чи іншого об'єкту культурної спадщини до відповідних Державних реєстрів (Міщенко, 2020). А драматичні події нинішнього року ще раз наочно проявили важливість та актуальність реставраційних, відновлювальних, дослідницьких робіт й підтвердили те величезне значення яке являють собою історико-культурні пам'ятки, музеї та пам'ятники для духовного життя нації та її майбуття.

Здійснюючи будь-яку діяльність, людина впливає на суспільство, в якому утворює певний набір патернів, що формують освіту, мистецтво, дозвілля, традиції тощо. Однією з головних інтенцій всіх культурних практик є збереження, передача й подальший розвиток системи сенсів, традицій, звичаїв, що опредмечені, в тому числі, в культурних пам'ятках та виражені в символічній формі (Копієвська, 2019).

У такому разі, генеза, розвиток та наявність туристичних дестинацій стимулюють важливі процеси розвитку суспільства та культури. Таким чином, туристична діяльність постає як культурологічна, яка вимагає не тільки застосування економічних підходів, але й соціумного, культурологічного осмислення. В цьому контексті туристичні мандрівки зберігають й розвивають культуру, сприяють формуванню національної ідентичності. Туризм можна розглядати не тільки як форму комунікації, але й як форму спільного буття людей, способом створення і виявлення власної та національної ідентичності, механізмом збагачення культури (Дичковський, 2020). В академічних колах цей взаємозв'язок потребує глибинного аналізу й досліджень. Адже сталий розвиток туристичних дестинацій є задекларованим предметом уваги як вітчизняних державних органів, так й таких міжнародних структур як Європейський парламент, Рада Європи, UNWTO та інших. При цьому багато країн практично розглядають розвиток туристичного сектору не лише з точки зору економічної вигоди, але й з позицій розвитку соціальної, інфраструктурної, культурної, духовної, геополітичної складових.

Виокремити, удосконалити належну оцінку та підсилити фактичне застосування всіх аспектів, що відкриваються при успішному залученні історико-культурної спадщини до творення знаних туристичних дестинацій є одних з важливих завдань майбутніх соціокультурних процесів, які, безперечно, позитивно вплинуть на становлення, усвідомлення самоідентичності як окремого індивіду, так і народу в цілому.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Численні культурні

пам'ятки, архітектурні шедеври, збірки старожитностей і творів мистецтва, природні та меморіальні об'єкти, на які багата Центральна Україна – є не лише добре відомі широкому загалу, але й стали доволі відвідуваними туристичними дестинаціями. Водночас, ми не можемо не зауважити, той стан справ, коли наукові дослідження генези та розвитку туризму протягом XIX століття, як одного з аспектів соціокультурного буття, знаходяться на початковому етапі. До того ж, нині, знов, досить актуально проявилась важливість процесів самоусвідомлення та ідентичності українців, як давньої історичної нації, що споконвіку мешкає на своїй землі.

Проаналізувавши основні культурологічні чинники виникнення туристичних дестинацій в Центральній Україні протягом XIX століття: масові заходи за участі Київської козацької варти, бали, контрактові ярмарки; діяльність науковців та розвиток наукових установ, в тому числі музеїв; популяризація пам'яток архітектури і культури за допомогою книг, листівок, тощо – можна дійти висновку, що ці чинники одночасно були пов'язані й з процесами збереження національної пам'яті та самоідентичності українського народу.

Здійснена спроба відстежити суспільний, науковий, культурний розвиток, через вивчення соціокультурних процесів, що вплинули як на збереження ідентичності, так й на генезу туристичних дестинацій є лише початковим кроком й потребує наступного всебічного, ґрунтовного наукового студіювання. Адже історико-культурні пам'ятки слугують не лише нагадуванням величі минулих поколінь, але й глибинними сенсами, закладеними в них, що творять ідентичність майбутніх нащадків.

Про це свідчать як процеси, що відбувались у XIX столітті, так й події, свідками яких ми стали в XXI столітті. Знищення об'єктів культурної спадщини, руйнування музеїв та колекцій старожитностей, на рівні з забороною мови чи знищенням правдивої історії є інструментами стирання ідентичності та асиміляції нації.

Однак, варто підкреслити, що недостатньо лише зберегти матеріальні та духовні цінності. Якщо вони не відомі широкому загалу, якщо їх не вивчають, не відвідують, не розуміють їх значення й суті, то ці скарби предків зникають на ментальному рівні, стираються з інформаційного поля суспільства. Перетворення історико-культурних пам'яток на відомі туристичні дестинації і є одним зі шляхів не тільки збереження та дослідження цих пам'яток, але й відродження та формування ідентичності, національної пам'яті народу.

Перспективи подальших досліджень полягають у здійсненні наукових пошуків культурологічних складових, пов'язаних з туристичними дестинаціями, що, у різноманітний спосіб, впливають на формування ідентичності в особи, суспільства, держави. Подібні всебічні дослідження потребують спільних зусиль фахівців в галузі політології, соціології, філософії, економіки, історії, культурології, психології та багатьох інших наук. Важливим є також подальший аналіз культурологічних процесів генези, становлення різноманітних об'єктів, як успішних туристичних дестинацій.

Як підсумок, наголосимо, що питання ідентичності тісно пов'язане зі збереженням та охороною історико-культурних пам'яток, популяризацією в середині країни та в світі матеріальної та духовної культури власного народу. А все це, при належній державній політиці, дозволяє явити туристичні дестинації привабливими для мандрівників з усього світу. Дане дослідження та подальші напрацювання, в сфері становлення й розвитку культури і туризму, можуть стати основою для майбутніх важливих рішень і комплексних заходів відповідних державних органів, в тому числі для зміцнення геополітичного, економічного, культурного потенціалу держави.

Бібліографічний список

- Вишневська, Г.Г. та Крупа, І.П., 2019. Пам'ятки історико-культурної спадщини Львівщини як чинник розвитку туризму в регіоні (на прикладі віртуальних турів). *Культурологічна думка*, 15, с.152–160. DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-15-2019-1.152-160>
- Дичковський, С.І., 2020. Інтеграція туризму в процеси культури. *Питання культурології*, 36, с.110–119. DOI: 10.31866/2410-1311.36.2020.221054
- Єфанова, С.О. та Бакало, Л.К., 2018. Вплив західноєвропейської хореографічної культури на формування салонних танців в Україні (XIX–поч. XX ст.). *Вісник КНУКіМ. Серія: Мистецтвознавство*, 38, с.126–142. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1176.38.2018.141757>
- Кифяк, О.В., 2021. *Теоретико-методологічний базис формування туристичних дестинацій у західноукраїнських прикордонних регіонах*. Тернопіль: ЗУНУ.
- Копієвська, О.Р., 2019. Тематизація культурних практик у науковому дискурсі. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 1, с.64–69. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2019.166537>
- Котляр, М.Ф. та ін., 2000. *З історії самоврядування та демократії у Києві (від княжої доби до нашого часу)*. Київ: Інститут громадянського суспільства.
- Лапуста, Т.О., 1998. Київські контракти у XIX ст.: до 200-ліття Київського Контрактового ярмарку. В: Н.Г. Ковтанюк, ред. *До 100-річчя Національного музею історії України*. Київ: ІІ, Лтд, с.88–103.
- Міщенко, М.О., 2020. Сучасні способи матеріалізації пам'яті про об'єкти культурної спадщини, які перебувають під загрозою знищення. *Культурологічна думка*, 17, с.130–138. DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-17-2020-1.130-138>
- Овчарук, О.В., 2015. Культурологічні виміри осмислення людини у постнекласичній науковій парадигмі. *Культурологічна думка*, 8, с.13–18.
- Погонець, О., 2010. На скрижальях часу: Рідкісне видання про Київ. *Бібліотечна планета*, 4, с.11–12.
- Самойленко, Л.Г., 2016. Освіта в музеї та музейна освіта в історії Київського університету. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*, 4, с.53–62.
- Сіверс, В.А., 2017. *Філософія науки*. Київ: Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв.
- Цесьців, Д., 2020. Сучасні особливості розвитку туристичних дестинацій Вінницької області. В: Львівський державний університет фізичної культури імені І. Боберського. *Сучасні тенденції розвитку індустрії гостинності*: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 26–27 листопада 2020 р. Львів: ЛДУФК ім. І. Боберського, с. 292–294.
- Juul, M., 2015. *Tourism and the European Union*. [online] Available at: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/568343/EPRS_IDA\(2015\)568343_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/568343/EPRS_IDA(2015)568343_EN.pdf) DOI: 10.2861/310682 [Accessed 10 May 2022].
- Kozak, N. and Kozak, M., 2019. *Tourist Destination Management: Instruments, Products, and Case Studies*. Cham, Switzerland: Springer.
- Mălăescu, S., 2022. Visitors at Heritage Sites: From the Motivation to Visit to the Genesis of Destination Affective Loyalty. Springer Proceedings in Business and Economics. In: V. Katsoni and A. C. Şerban, eds. *Transcending Borders in Tourism Through Innovation and Cultural Heritage*. Springer, pp.571–586. DOI: 10.1007/978-3-030-92491-1_34
- Pearce, D.G., 2021. *Tourist Destinations: Structure and Synthesis*. Wallingford; Boston:

CABI.

The World Tourism Organization, 2022. [online] Available at: <<https://www.unwto.org/tourism-and-culture>> [Accessed 10 May 2022].

References

- Dychkovskiy, S.I. (2020) Intehratsiia turyzmu v protsesy kultury [Integration of tourism into cultural processes]. *Issues in Cultural Studies*, 36, pp.110–119. DOI: 10.31866/2410-1311.36.2020.221054 (in Ukrainian).
- Juul, M., 2015. *Tourism and the European Union*. [online] Available at: <[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/568343/EPRS_IDA\(2015\)568343_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/568343/EPRS_IDA(2015)568343_EN.pdf)> DOI: 10.2861/310682 [Accessed 10 May 2022].
- Kopiievskaya, O.R., 2019. Tematyzatsiia kulturnykh praktyk u naukovomu diskursi [Thematization of Cultural Practices in the Scientific Discourse]. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald*, 1, pp.64–69. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2019.166537> (in Ukrainian).
- Kotliar, M.F. et al., 2000. *Z istorii samovriaduvannia ta demokratii u Kyievi (vid kniazhoi doby do nashoho chasu)* [From the history of self-government and democracy in Kyiv (from princely times to our time)]. Kyiv: Instytut hromadianskoho suspilstva. (in Ukrainian).
- Kozak, N. and Kozak, M., 2019. *Tourist Destination Management: Instruments, Products, and Case Studies*. Cham, Switzerland: Springer.
- Kyfyak, O., 2021. *Teoretyko-metodolohichni bazys formuvannia turystychnykh destynatsii u zachidnoukrainskykh prykordonnykh rehionakh* [Theoretical and methodological bases of formation of tourist destinations in western Ukrainian border regions]. Ternopil: ZUNU. (in Ukrainian).
- Lapusta, T.O., 1998. Kyivski kontrakty u XX st.: do 200-littia Kyivskoho Kontraktovoho yarmarku [Kyiv contracts in the 19th century: to the 200th anniversary of the Kyiv Contract Fair]. In: N.H. Kovtaniuk, ed. *To the 100th anniversary of the National Museum of the History of Ukraine*. Kyiv: III, Ltd, pp.88–103. (in Ukrainian).
- Mălăescu, S., 2022. Visitors at Heritage Sites: From the Motivation to Visit to the Genesis of Destination Affective Loyalty. Springer Proceedings in Business and Economics. In: V. Katsoni and A. C. Şerban, eds. *Transcending Borders in Tourism Through Innovation and Cultural Heritage*. Springer, pp.571–586. DOI: 10.1007/978-3-030-92491-1_34
- Mishchenko, M.O., 2020. Suchasni sposoby materializatsii pamiaty pro obiekty kulturnoi spadshchyny, yaki perebuvat pod zahrozoiu znyshchennia [Modern methods of preserving memory about objects of cultural heritage being under the threat of elimination]. *The Culturology Ideas*, 17, pp.130–138. DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-17-2020-1.130-138> (in Ukrainian).
- Ovcharuk, O.V., 2015. Kulturolohichni vymiry osmyslennia liudyny u postneklasychnii naukovi paradyhmi [Culturological Measuring of Comprehension of Human in Postnonclassical Scientific Paradigm]. *The Culturology Ideas*, 8, pp.13–18. (in Ukrainian).
- Pearce, D.G., 2021. *Tourist Destinations: Structure and Synthesis*. Wallingford; Boston: CABI.
- Pohonets, O., 2010. Na skryzhaliakh chasu: Ridkisne vydannia pro Kyiv [On the tablets of time: A rare edition about Kyiv]. *Bibliotechna planeta*, 4, pp.11–12. (in Ukrainian).
- Samoilenko, L.H., 2016. Osvita v muzei ta muzeina osvita v istorii Kyivskoho universytetu [Education in museum and museum education in the history of the university of Kyiv]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. History*, 4, pp.53–62. (in

Ukrainian).

- Sivers, V.A., 2017. *Filosofia nauky [Philosophy of science]*. Kyiv: Natsionalna akademiia kerivnykh kadrov kultury i mystetstv. (in Ukrainian).
- The World Tourism Organization*, 2022. [online] Available at: <<https://www.unwto.org/tourism-and-culture>> [Accessed 10 May 2022].
- Tsestsiiv, D., 2020. Suchasni osoblyvosti rozvytku turystychnykh destynatsii Vinnytskoi oblasti. In: Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyj. *Suchasni tendentsii rozvytku industrii hostynnosti [Modern trends in the development of the hospitality industry]: collection of abstracts of reports of the International Scientific and Practical Conference, Lviv, November 26-27, 2020*. Lviv: LDUFK im. I. Boberskoho, pp.292–294. (in Ukrainian).
- Vyshnevskaya, H.H. and Krupa, I.P., 2019. Pamiatky istoryko-kulturnoi spadshchyny Lvivshchyny yak chynnyk rozvytku turyzmu v rehioni (na prykladi virtualnykh turiv). [Sights of Historical and Cultural Heritage of the Lviv Region as a Factor of the Development of Tourism in the Region (on the Example of Virtual Tours)]. *The Culturology Ideas*, 15, pp.152–160. DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-15-2019-1.152-160> (in Ukrainian).
- Yefanova, S.O. and Bakalo, L.K., 2018. Vplyv zakhidnoievropeiskoi khoreohrafichnoi kultury na formuvannia salonnykh tantsiv v Ukraini (XIX –poch. XX st.) [Influence of Western European choreographic culture on the formation of ballroom dances in Ukraine (the 19th – early 20th century)]. *Bulletin of KNUKiM. Series in Arts*, 38, pp.126–142. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1176.38.2018.141757> (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 15.04.2022.

P. Berest

GENESIS OF TOURIST DESTINATIONS OF CENTRAL UKRAINE AS A CULTUROLOGICAL FACTOR OF PRESERVATION OF THE SELF-IDENTITY OF UKRAINIANS IN THE 19TH CENTURY

Abstract. The article is devoted to the analysis of basic culturological factors of the emergence of tourist destinations in Central Ukraine in the 19th century. The author attempts to examine social development in relation to the emergence of tourist activity. The paper describes cultural processes that affected both preservation of the identity of Ukrainians being under foreign reign and the genesis of tourist destinations in this region. The article emphasizes the significance of a comprehensive, thorough scientific research of this issue. Exploring the genesis of tourist destinations, the author draws attention to the importance of comprehensive interdisciplinary study of not only the retrospective of the preservation of the self-identity of Ukrainians in the 19th century, but also the protection of cultural values, monuments, historical memory and people's identity in the modern period of existence of the Ukrainian state.

Methodology of the resesarch involves using general scientific and special methods, namely: analysis, synthesis, genetic, culturological methods, etc. The systematic analysis of culturological components of the corresponding period and region aims to identify the socio-cultural processes relevant to the research topics.

The author concludes that the issue of identity is closely connected with the study and protection of historical and cultural monuments, development and popularization of the material and spiritual treasures of culture in this country and abroad, which at the same time are also attractive tourist destinations for visitors from around the world. This research approach in the sphere of formation, development of culture and tourism can be the basis for new professional research, advanced solutions and integrated measures of corresponding state bodies and institutions.

Keywords: *tourism destinations, identity, culturology of tourism, cultural heritage, history of tourism, Central Ukraine.*

УДК 7.079

К. А. Гайдукевич

ФЕСТИВАЛЬ ЯК СВЯТКОВА КУЛЬТУРНА ПРАКТИКА

У запропонованій науковій розвідці розкрито специфіку фестивалю як культурної форми, визначено його структуру, функції та соціальне призначення. Охарактеризовано загальні й особливі риси фестивалю як святкової практики (його мета, онтологічні засади, культуротворчий потенціал). Методологія дослідження зорієнтована на системний підхід, що дозволив застосувати порівняльний, історико-культурний, типологічний та аналітичний методи. Доведено, що фестиваль формує відкритий знаково-культурний простір для діалогу, створюючи можливості для взаєморозуміння представників різних культур.

Ключові слова: *свято, святкова культура, культура, фестиваль, культурна практика, фестивація, соціальний капітал.*

DOI 10.34079/2226-2849-2022-12-23-27-36

Постановка проблеми. В умовах соціальних катаклізмів та кардинальних суспільних змін, надзвичайно важливим є збереження та зміцнення єдиного культурного простору України. У цьому контексті фестиваль є універсальною культурною практикою, здатною стимулювати інформаційно-комунікативні процеси між різними суспільними групами, з одного боку, та підтримувати соціальні, економічні, демографічні, культурні взаємозв'язки з іншого.

Фестиваль як ефективна культурна практика сприяє зміцненню соціального капіталу будь-якої країни. На думку сучасних економістів, саме соціальний капітал є важливішою, ніж природні ресурси чи технологічні розробки, передумовою суспільного розвитку. Завдяки соціальному капіталу зміцнюється рівень довіри в громаді, покращується якість соціального та культурного життя, створюється підґрунтя для громадської стабілізації. Основу фестивальної практики складає мистецький синтез, що сприяє взаємопроникненню і симбіозу традиційних та новітніх видів культури, мистецтва, масових свят. Це дозволяє розглядати фестиваль як універсальний чинник культуротворчості, що, одночасно, є і формою культурної рефлексії, і способом генерації нового.

Тобто, фестиваль є багатоструктурним феноменом, у якому поєднані та динамічно взаємодіють різноманітні змінні – інтеграція та диференціація, міжкультурні архетипи й знаково-символічні маркери, безпосереднє спілкування і творчість – що задає інтенцію до переосмислення сучасної культурної картини світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не зважаючи на численні публікації, присвячені фестивалю як культурному явищу та фестивальному рухові, наукова розробка цієї проблематики видається недостатньою.